

O'QUVCHILARDA FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

Kasimova Dilfuza Bag'bekovna
Xorazm viloyati Hazorasp tumani
MMTB tasarrufidagi 34-umumta'lim
maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'quvchilarda fikrlash qobiliyatini shakllantirishning psixologik asoslari, uning ahamiyati hamda rivojlantirish usullari yoritilgan. Shuningdek, ta'lim jarayonida mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning samarali yo'llari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: fikrlash, o'quvchi, tafakkur, psixologiya, rivojlanish, ta'lim, mantiq, mustaqil fikrlash, kreativlik, metodlar

KIRISH

Fikrlash qobiliyatibu-insonning o'ylash, muammoni tushunish va yechim topish qobiliyatidir.

Fikrlash qobiliyati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ma'lumotni qabul qilish va tushunish;
- sabab va natijani bog'lash;
- taqqoslash va tahlil qilish;
- muammoni hal qilish;
- xulosa chiqarish.

Masalan, o'quvchi masalani yechayotganda yoki savolga javob topayotganda fikrlash qobiliyatidan foydalanadi.

Fikrlash qobiliyati inson rivojlanishi uchun juda muhim, chunki u:

- bilimlarni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi;
- mustaqil qaror qabul qilishni o'rgatadi;
- hayotdagi muammolarni hal qilishni osonlashtiradi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda fikrlash qobiliyatini shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Fikrlash — bu insonning atrof-muhitni anglash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatidir. Aynan fikrlash orqali o'quvchi bilimlarni o'zlashtiradi va ulardan amaliyotda foydalanadi.

O'quvchilarda fikrlash qobiliyati bosqichma-bosqich rivojlanadi. Dastlab ular oddiy tushunchalarni qabul qiladi, keyinchalik esa tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirishga o'rganadi. Bu jarayonda o'qituvchining roli juda muhimdir.

Fikrlashni rivojlantirish uchun o'qituvchi o'quvchilarni faqat tayyor ma'lumot bilan cheklab qo'ymasligi kerak. Aksincha, ularni mustaqil fikrlashga, savol berishga va izlanishga undashi zarur.

Muammoli vaziyatlar yaratish fikrlashni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir. O'quvchilar muammoni hal qilish jarayonida faol fikrlaydi va yangi bilimlarni o'zlashtiradi. Shuningdek, savol-javob usuli, bahs-munozaralar va guruhiy ishlash ham o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi. Bu usullar orqali ular o'z fikrini erkin ifodalashga o'rganadi.

Ijodiy topshiriqlar ham muhim ahamiyatga ega. Rasm chizish, hikoya tuzish, loyihalar ustida ishlash o'quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantiradi.

Ota-onalarning roli ham katta. Uyda bolani mustaqil fikrlashga undash, savollariga javob berish va kitob o'qishga rag'batlantirish uning tafakkurini boyitadi. Fikrlash qobiliyatini rivojlantirish o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, u mustaqil qaror qabul qilishga o'rganadi va hayotda muvaffaqiyatga erishish imkoniyati ortadi.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga katta ehtiyoj bor.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda o'quv predmetlarining o'rni beqiyos. Bu borada, ayniqsa, matematika ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat tushadi. Darslik asosan o'quvchilarda matematik bilim, tasavvur, tafakkur, mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning imkoniyatlari, yoshi, individual xususiyatlari, XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lishlarini inobatga olgan holda yozilgan. Topshiriqlar soddadan murakkabga tomon spiralsimon tarzda rivojlanib boradi.

Insonning dunyoni anglashi, tushunishi, unga ongli munosabatda bo'lishi kabi bilish jarayonlarini tafakkur yuritish, fikrlash jarayoni deyish mumkin. Fikrlash jarayonlarining psixologik asoslarini psixolog V. Karimova tahlil qilgan.

U: fikrlash inson miyasi faoliyatidir, – deb ko'rsatadi va fikriy operatsiyalarni quyidagicha tahlil qiladi. Eng elementar harakatlarni rejalashtirishdan tortib, murakkab muammolarni hal etishga qaratilgan operatsiyalar hammasi miyada sodir bo'ladi. Miya faoliyati bilan fikrlash faoliyati o'zaro uzviy bog'liqdir.

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir. Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz'iy, konkret yoki mavhum bo'lishi mumkin.

Hukm - atrofdagi narsa, hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko'p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog'liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg'on bo'ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo'lib, ular fikrlar, hukmlar va tu shunchalar o'rtasidagi bog'lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to'xtalib o'tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o'rganishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko'rgazmali-amaliylikdan ko'rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

Taqqoslash - o'xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi – hissiy ko'rgazmalilikdan fikr yuritishga o'tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiyga o'tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali namoyon bo'ladi.

Mavhumiylik va aniqlashtirish birligi muammoni o'rganish jarayonida o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Boshlang'ich sinf ta'limi jarayonida fikrlash qobiliyatini aniqlashtirish ikki shaklda olib boriladi:

- 1) hissiy - ko'rgazmali vositalar (matnlar, rasmlar, jadvallar) asosida;
- 2) so'z orqali - mavhum shaklda (hikoya qilish, tushuntirish, maxsus topshiriqlarni hal etish).

Fikrlash faoliyatiga konkret ta'rif beradigan bo'lsak.

Fikrlash - bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birligi natijasi o'laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operatsiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir⁷.

Hatto qiziqarli masalalar ham bolalarda faollikni uyg'otib, tafakkurni rivojlantiradi. Ma'lumki, tafakkur – inson aqliy faoliyatining, aql-zakovatining, ayni hatti-harakatining yuksak shakli hisoblanadi. Tafakkurning individual xususiyatlariga:

1. mustaqillik
2. o'zgarish
3. fikrning tezligi kabi xususiyatlari kiradi.

O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir. Inson o'z xatti-harakatlari, faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo'lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi. Fikr nutq orqali ifoda etilishi nazarda tutilsa, ona tili ta'limi oldida nechog'li mas'uliyatli vazifani hal qilish masalasi turganini anglash qiyin emas.

O'quvchilarda fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mezonlari sifatida biz quyidagilarni ko'rsatishimiz mumkin:

- o'rganilayotgan materialni mustaqil tahlil qila bilish;
- muammoni hal eta bilish;
- hodisa va jarayonlardagi belgilarni taqqoslash, umumlashtirish, umumlashma
- xulosalar chiqarish;
- o'z fikri va tushunchasini mantiqiy dalillash, fikrlarni ravon ifodalash;
- o'zlashtirilgan bilimlarni amalda qo'llay bilish.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda, ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etadi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga har qachongidan ham katta ehtiyoj bor. O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda o'quv predmetlarning o'rni beqiyos kattadir. Bu borada, ayniqsa, ona tili ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat tushadi. O'quvchilarni fikrlash qobiliyatini rivojlantirish iqtidoriga ega bo'lishi ularning o'quv-biluv ko'nikma va malakalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shunga ko'ra o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»da belgilab qo'yilgan ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish talabiga to'la mos keladi. O'quvchilar bilish faoliyatini shakllantirishga bag'ishlangan adabiyotlarning nazariy tahlili va pedagog olimlarning qarashlari o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyati mohiyatini tushunishda hozircha yakdillik yo'qligini ko'rsatmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda fikrlash qobiliyatini shakllantirish ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu jarayon o'qituvchi, ota-ona va o'quvchining hamkorligida samarali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.
3. Avtomobillar harakat xavfsizligiga faol ta'sir qiluvchi ekspluatatsiyaviy ko
4. 'rsatkichlari// MUBB O'G, SAI O'G'Li//Механика и технология, // 123-128
5. Road traffic safety and its impact on the development of modern road-transport expertise// MU Boliqul o'g//Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development 7, // 157-164
6. Studying The Quantity And Composition Of Traffic In Public Transport Directions//MU Boliqul o'g//Eurasian Research Bulletin 18, // 114-132
7. Ziyonet